

УДК 338.43.02(477)«1991-2013»

УСЕНКО Н. М.

м. Київ

ДОЗВІЛЛЯ ТА ВІДПОЧИНОК У ВИМІРІ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОЇ ТРУДЯЩОЇ МОЛОДІ: ЗМІНИ 1990–2000-х років

У статті на основі архівних, статистичних матеріалів, аналітичних напрацювань попередників розглянуто обставини відпочинку та дозвілля сільської трудящої молоді у вимірі повсякдення села. Наукова література, яка включає проблему сільської молоді лише почасти розглядає особливості її повсякденного життя, а також такий її сегмент як дозвілля та відпочинок. Важливість окресленої проблеми зумовлюється, перш за все, необхідністю мати чітке уявлення про соціально-економічні реалії в українському селі протягом 1990–2000-х років. З'ясовано, що дозвілля сільської молоді залежало від соціально-побутових умов села, характеру професійної діяльності. Формально сільська молодь мала достатньо вільного часу для використання його в саморозвитку. Значна увага приділена проблемі залучення молоді до традиційних та новітніх культурних надбань.

Ключові слова: молодь села, дозвілля, добробут, село, культура, Україна, побут, фізкультура.

Постановка проблеми. Дозвілля сільської молоді переставало залежати від культурних закладів. Соціологічні опитування (2008 р.) дозволили з'ясувати, що лише 29% молодих селян відвідували будинки культури, клуби, танцювальні майданчики, 16% – бібліотеку. Тоді як основним місцем дозвілля залишалося кафе. Їх регулярно відвідувало 53% молоді села [8, с. 142]. Більшість сільської молоді відпочивала вдома, у друзів та на природі. Переважна частина віддавала переваги відпочинку вдома (53,2%) [6, с. 102]. Сільська молодь була схильна менш раціонального ніж міська підходити до організації власного відпочинку. На настроях сільської молоді негативно відображався і той стан коли місцеві органи влади часто недостатньо приділяли уваги вирішення проблем дозвілля. Вагому роль у повсякденному житті молоді займало спілкування з друзями. Все більше вона набувала таких романтичних форм, як спільний виїзд на природу (річку, ліс). Близько 70% сільської молоді відзначали що для них важливою формою проведення вільного часу залишався перегляд телепередач [10, с. 84].

Виклад основного матеріалу. Сільська молодь мала достатньо вільного часу аби використовувати його для саморозвитку, доручення до культури, відпочинку, розваг. За підрахунком науковців, обсяг вільного часу професійної трудової діяльності. Звуження форм дозвілля на селі спричиняло девіантні форми поведінки молоді, які полягали у зростанні вживання алкоголю та наркотиків і на цьому ґрунті сільської злочинності. Найпоширені-

шими видами злочинів були крадіжки державного, колективного, особистого майна, зґвалтування, хуліганство тощо. Зростала питома вага сільських злочинів у складі загальної злочинності. Понад 70% скоєних злочинів на селі носили колективний характер [9, с. 80].

Сільська молодь зазначала, що на задоволення культурних потреб і запитів часто бракувало вільного часу. Близько 41% опитаних молодих людей стверджували, що для цього їм не вистачало коштів. Лише 18% були переконані, що проводили вільний час відповідно до своїх уподобань. Менш інтелектуальні способи проведення дозвілля (відвідування танців, вечірок, кафе), мали не аби яку кількість молодих прихильників на селі – 55% [9, с. 89–90]. Молоді сільські жінки частіше ніж чоловіки віддавали перевагу читанню книг.

Формально культурні блага для сільської молоді були доступні. Водночас це потребувало значних матеріальних витрат, зокрема для поїздки до обласного чи районного центру. Концентрації гастролей не відбувалися, тому що собівартість цих поїздок була вищою, ніж платоспроможність сільського населення. В 2000-і роки на Рівненщині з метою створення змістового дозвілля для сільської молоді діяли культурно – дозвілєві комплекси. В 2003 р. в регіоні їх налічувалося 253 [1, с. 163].

Свідченням зниження інтересу сільської молоді до культурних і духовних надбань стало падіння престижу книги. Лише 13% опитаної сільської молоді сказали що у них є власні бібліотеки у яких налічувалося 100 і більше книг. Покращення добробуту здебільшого не

супроводжувалося ростом інтересу до культурних надбань. Скоріше відбувалося навпаки. В 1990–2000-і роки відбувалося зниження мистецької творчості на селі. Причиною цього була соціальна незахищеність митців, занепад матеріально-технічної бази закладів культури.

Відбулися зміни у задоволенні культурних потреб сільською молоддю. Вони включали як кількісні (інтереси і уподобання) так і якісні (зацікавленість культурною спадщиною) складові. Соціологічні дослідження доводили, що у повсякденному спілкуванні сільська молодь обговорювала саме ті проблеми, які для неї були найважливішими. Питання культури суттєво поступалися заробітку грошей (64% опитаних), одягу, зовнішності та моді (52%), сімейним справам (46%), побутовим проблемам (43%). Лише 12% сільської молоді обговорювали проблеми культури [9, с. 88]. Відбувалося лінійне зменшення питомої частки молоді, для якої ці питання були актуальними. Це свідчило про те, що вступаючи в доросле життя, сільська молодь поступово переймалася економічними проблемами. Питання культури для неї видавалися не надто серйозними і важливими.

У більшості сіл згорталася культурне життя. Це стосувалося сіл в інфраструктурі яких культурний сегмент або був знищений, або ледь животів. В таких селах головними осередками культурного життя залишалися клуби і бібліотеки. В 2011 р. на селі діяло 16,5 тис. клубів і 14,5 тис. бібліотек. У 10 тис. сіл не було клубів і тим більше бібліотек [5, с. 37]. Зменшення числа клубних закладів не припинилося. Закриття їх відбувалося головним чином внаслідок скорочення чисельності населення, аварійного стану приміщень, недостатнє фінансування, передачі приміщень іншим власникам з наступним їх перепрофілюванням.

Основними закладами культури на селі залишалися клуби. В 1996 р. на селі їх функціонувало 19344 заклади. Їх чисельність зменшувалася. Лише протягом 1991–1996 рр. на селі їх чисельність зменшилась на 9%. З 27,2 до 11,8 тис. скоротилась чисельність кіноустановок. Значно скоротилось кіно відвідування [9, с. 92–93]. Сільська молодь втрачала інтерес до перегляду фільмів і кінотеатрів. Пріоритетності набувало телебачення і відео. Дозвілля її здебільшого проходило поза офі-

ційними закладами культури. Все більше набували поширення форми дозвілля гедоністичного, рекреаційного спрямування. В основному переважали такі фізично-активні форми дозвілля як відвідування дискотек та спортивних закладів. Сільська молодь майже не відвідувала заходів, що вимагали роботи душі, співпереживання тощо. Таким чином на селі відбувалося формування молоді людини з раціоналістично-споживацьким ставленням до цінностей і явищ духовної культури.

Відбувалося скорочення мережі будинків культури та сільських клубів, які для багатьох сіл були осередками культурного життя, місцем проведення вільного часу, відзначення урочистих подій тощо. В 2008 р. 2498 сіл залишалися без закладів культури (клубів, будинків культури) [2, с. 98]. Мали місце успішні приклади по активізації роботи сільських клубів по організації дозвілля молоді. На Черкащині з цією метою проводилися щорічні обласні огляди роботи клубів.

У 2007 р. налічувалося 14896 сільських бібліотек, що становило 80% загальної мережі публічних бібліотек України. Вони залишалися одним з основних місць проведення дозвілля сільською молоддю. Погіршення стану сільської бібліотечної мережі розпочалося з 1991 р. що було пов'язано з соціально-економічними проблемами. Закриття бібліотек було практично порушенням конституційних прав на вільний доступ до інформації сільського населення. Серйозною залишалась проблема оновлення бібліотечних фондів. У 2006 р. на ці потреби однієї бібліотеки в середньому витрачалося від 85 грн. у Кіровоградській обл. до 740 грн. у Дніпропетровській. Джерелами надходження книг були державні та міжвідомчі програми; закупки на кошти з місцевих бюджетів; обмінно-резервні фонди обласних бібліотек; цільові закупки з боку обладміністрацій; акції «Подаруй бібліотеці книгу»; спонсорські дарунки; закупки на кошти від платних послуг тощо.

Матеріально-технічна база сільських бібліотек фактично залишалася на рівні 1970–1980-х років. Якщо в аварійному стані в 2007 р. знаходилося небагато бібліотек (до 200), то капітального ремонту потребувала кожна п'ята книгозбірня (3045). Найважчий стан був на Полтавщині, де капітального ре-

монту чекала половина бібліотечних закладів. Не опалювалося майже 60% бібліотек. Найскладніша ситуація з цим питанням спостерігалася у Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Хмельницькій, Черкаській областях та АР Крим. Освітлення було відсутнім у 6% бібліотек. Особливо гостро стояла проблема у Луганській, Одеській, Полтавській, Сумській, Херсонській областях та АР Крим. Вкрай слабким було технічне оснащення. Телефонний зв'язок мали 5% книгозбірень. Лише 62 бібліотеки змогли придбати комп'ютери, 13 з них підключені до мережі Інтернет. В режимі повного робочого дня працювало 60% сільських бібліотекарів. Середньостатистичний річний бюджет однієї сільської бібліотеки на 2007 р. складав 8900 грн. [1, с. 267].

В 2001 р. у 9466 (33%), селах де проживало 7,2% селян, не мали стаціонарних закладів культури. У деяких регіонах ці показники були ще вищі. На Дніпропетровщині таких села було – 57,4%, Харківщині – 51,5%. «Безклубними» в Україні було 238 сіл з населенням 500 і більше осіб [10, с. 82]. Протягом досліджуваних років кількість сіл, що не мали клубів, року в рік зростала.

Значними чинниками погіршення здоров'я молоді було забруднення довкілля відходами сільського господарства, радіонуклідами. Значна частина сільської молоді легковажно ставилася до власного здоров'я. найчастіше свої недуги вони сприймали як явище тимчасове, не суттєве, без негативних наслідків, що пояснювалося відсутністю життєвого досвіду. Надмірна втомлюваність сільських молодих жінок впливала на їх психічний стан. Він характеризувався підвищеною пригніченістю, страхом за майбутнє дітей тощо.

У 2003 р. лише трохи менше половини (46%) сільської молоді віком 18–29 років оцінили власне здоров'я як добре. Таку обставину не можна вважати благополучною. Відомо, що саме в цьому віці стан здоров'я має бути найкращим, принаймні за суб'єктивними самооцінками самопочуття.

Фізичне самопочуття сільської молоді залежало від інших ніж для міської молоді факторів. Зокрема, від кращих природно-економічних умов сіл, більш «рухливим» способом життя, пов'язаного зі специфікою сільськогосподарської праці, фізичними наванта-

женнями, меншою підвладністю стресам, психологічній напрузі тощо. Разом з тим міська молодь мала кращі передумови формування здоров'я. В містах рівень життя залишався вищим ніж на селі. Краще здоров'я мали вихідці з більш заможних сільських родин. Сільська молодь, як і сільське населення України залишалася найменш здоровим (в європейських країнах – навпаки). Гострі проблеми здоров'я переміщалися до молоді від старшого покоління.

Чинник способу життя найпомітніше впливав на стан здоров'я сільської молоді. Ним стан здоров'я визначався більш ніж наполовину. Решта чинників, це біогенетичні (20%), екологічні (1/5), рівнем медичної допомоги (1/10). В сільській молоді з'являлося низка гігієнічно шкідливих стереотипів поведінки. Погіршення матеріальних умов життя і праці більшості селян, згортання фізкультурно-масової та оздоровчої роботи спричиняли негативний вплив на фізичне здоров'я молоді, стимулювали поширенню негативних відхилень у поведінці, вживання алкоголю, наркотичних та психотропних речовин.

В досліджувані роки зростали проблеми з вживанням психотропних речовин. На кінець 1990-х років 33% опитаних молодих жінок визнавали, що вживали алкоголь, і майже чверть, що регулярно палили [10, с. 41]. Ці обставини вказували на слабкість морально-психологічних установок щодо усвідомленого ставлення до власного здоров'я. Сільська молодь менше ніж міська вживала наркотичні речовини. Водночас вона не «відставала» у вживанні психоактивних речовин, які були легкодоступними. В 1998 р. 19,7% молоді на селі досить часто чи регулярно вживали алкогольні напої до ступеня важкого сп'яніння. Більшість сільських молодих людей вживала алкогольні напої з приводу свят (74,8%), «за компанію» (26,3%) та для відпочинку (25,4%). Це так звані соціально-психологічні мотиви вживання. Близько 11,2% опитаних молодих людей вживали алкоголь – для зниження напруги, підвищення настрою, приглушення образи тощо. Щодо основних мотивів вживання наркотичних та токсичних речовин, то тут переважали гедоністичні мотиви, бездіяльність та нерозвиненість інтересів [9, с. 81–82]. Можна стверджувати, що сільська молодь ви-

являла більшу схильність до вживання алкоголю та інгалянтів, ніж міська. І пояснювався такий висновок більшою вкоріненістю традицій та ритуалів вживання у сільську побуті. На селі високим залишався рівень споживання алкогольних напоїв власного виробництва (самогону). Для значної частини сільської молоді було властивим зловживання алкоголем. Цьому сприяло розширення ринку алкогольних напоїв, поширення самогоніння, виготовлення сурогатів та заміників алкоголю. Активність вживання алкогольних зросла по мірі дорослішання молоді.

Для сільської молоді було властивим набуттям досвіду статевих контактів у досить ранньому віці. Низькою залишалася культура безпечного й відповідального сексуального партнерства.

Найбільш руйнівний вплив на молодий організм справляли наркотичні речовини. В 2000-і роки почала формуватися тенденція до зростання частини сільської молоді, яка вживала наркотики. Сільські чоловіки раніше молодих чоловіків міста починали палити. З збільшенням молодіжного віку городяни-ровесники починали «переважати». Зростанню числа курців сприяла певною мірою соціальна комерційна реклама. Рекламодавці зверталися переважно до молоді. Практично було нав'язано культ пивного алкоголізму.

Зміна відносин і форм власності, стрімкий спад виробництва на селі – призвели до значного згортання фізкультурно-масової роботи. На початку 1990-х років масова фізична культура почала втрачати своє значення. Скоротилася чисельність молоді, зайнятої різними видами фізкультурно-оздоровчої роботи. Водночас на селі зберігалася застаріла інфраструктура фізкультури та спорту. Серед сільської молоді за традицією зберігалася шанобливе ставлення до футболу, легкої атлетики, волейболу, настільного тенісу, гирьового спорту, лижних гонок, кінного спорту. В 1998 р. на селі 739,2 тис. чол. регулярно займалися спортом [9, с. 104]. Це можна пояснити тим, що соціокультурне середовище і спосіб життя в селах принципово відрізнявся від міського, оскільки заняття фізкультурою частково компенсувалося іншими видами фізичних навантажень (наприклад сільськогосподарськими роботами тощо). Зафіксовану різницю напевно можна вважати цілком природною.

Доступність фізичної культури, можливість для рекреації та проведення повноцінного дозвілля виступали чинниками, що визначали якість життя молоді. На селі слабкою залишалася спортивна інфраструктура. В 2010 р. лише 19,6% сіл мали майданчики з тренажерним обладнанням. Можливості оздоровлення молоді через заняття фізкультурою і спортом залишалися надто обмеженими. Культурно-спортивний оздоровчий комплекс села включав майже 34,5 тис. споруд, у тому числі 266 стадіонів, 24,8 тис. спортивних майданчиків, 7,5 тис. спортивних залів, 2,2 тис. стрілецьких тирів, 43 плавальні басейни, 89 футбольних поля тощо. Порівняно з 1990 р. загальна кількість спортивних споруд зменшилася, зокрема стадіонів – на 48%, плавальних басейнів – на 36,4%, стрілецьких тирів – на 13,9%, спортивних залів – на 7,4%. Більше половини населених пунктів взагалі не мала спортивних споруд. Один стадіон припадав на 106 сіл, спортивний зал – на 3 села, плавальний басейн – на 661 село [1, с. 226–227].

Протягом досліджуваних років на селі було багато чого втрачено у питаннях розвитку фізичної культури і спорту, особливо в утриманні споруд, тренерських кадрів. В 2005 р. в 29,5 тис. сіл і селищ працювало 102 сільських дитячо-юнацьких спортивних шкіл, до регулярних занять до яких залучалося 2,8% дітей і молоді. Один, як правило необладнаний, закладений стадіон припадав на 2,4 села, а один спортзал на 37,9 [3, арк. 97].

В 2002 р. у системі Мінагрополітики України функціонував ФСТ «Колос» якому підпорядковано 18 тис. – спортивних споруд, спортивна база налічувала 570 – стадіонів, 13310 – спортивних майданчиків і футбольних полів, 1151 – спортивний зал, 1629 – приміщень для фізкультурно-оздоровчих занять, 54 – плавальних басейнів, 21 – лижних баз, 256 – стрілецьких тирів. Діяла 304 ДЮСШ і 12 СДЮШОР [4, арк. 102].

Висновки. Таким чином, з'ясовано, що протягом досліджуваних років відбулися зміни в дозвіллевих практиках сільської трудящої молоді. Вони залежали від динаміки соціально-економічного розвитку села, еволюції ціннісних характеристик молоді. Зазначається на значній ролі фізичної культури у забезпеченні її самопочуття.

Список використаних джерел

1. Булах Т. М. Соціальний розвиток села: стан, проблеми, перспективи : монографія / Т. М. Булах. — К. : КНУІЕА, 2013 р. — 434 с.
2. Гаврилюк Л. А. Соціально-економічний розвиток сільських регіонів в умовах ринку праці та реформування власності // Соціальний розвиток сільських регіонів. Колективна монографія / за ред. А. М. Шагохіна. — Умань. Видавець «Сочінський». — 2009. — 249 с.
3. Доручення № 3/301 – 3/332 Кабінету Міністрів України та інформації про їх виконання 20 квітня – 25 квітня 2005 р. // ПАМУСМС. — Ф. 5090, Оп. 1., Спр. 103. — 252 Арк.
4. Доручення Кабінету Міністрів України та доручення про їх виконання № 107 – 179 (03 лютого 2003 – 13 лютого 2003 р) // ПА МУСМС, — Ф. 5090, Оп. 1, Спр. 183. — 114 Арк.
5. Здіорук С. І. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, О. М. Литвиненко, О. П. Розумна ; за ред. С. І. Здіорука. — К. : НІСД, 2012. — 64 с.
6. Культура сіл Харківщини: конкретне соціокультурне дослідження / А. І. Жогленко, З. І. Алфьорова, Ю. М. Нагорний та ін. — Х. : Регіон-інформ, 2002. — 180 с.
7. Кушаков В. Ю. Соціальне становище сільської жінки в Україні / В. Ю. Кушаков, К. Б. Левченко, Є. М. Луценко, О. В. Макарова, В. І. Менжулін, Г. В. Святненко, С. М. Хоружий, Л. Г. Чернюк, В. С. Шишкін ; ред. В. І. Довженко ; Укр. ін-т соц. дослідж. — К. : Академпрес, 1998. — 136 с.
8. Мінченко Г. С. Спосіб життя сільської молоді // Соціальний розвиток сільських регіонів : колективна монографія / Г. С. Мінченко, Н. М. Котвицька. — Умань, 2009. — С. 141–144.
9. Сільська молодь України в період політичних та економічних трансформацій: настрої, орієнтації, сподівання / авт. кол. Є. І. Бородін, О. А. Ганюков, П. Ю. Дупленко та ін. — К. : Академпрес, 1998. — 168 с.
10. Сільська молодь України: стан, проблеми та шляхи їх вирішення: Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2003 р.). — К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. — 266 с.

УСЕНКО Н. М.

г. Киев

ДОСУГ И ОТДЫХ В ИЗМЕРЕНИИ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ СЕЛЬСКОЙ ТРУДЯЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ: ИЗМЕНЕНИЯ 1990–2000-х годов

В статье на основании архивных, статистических материалов, аналитических наработок предшественников рассмотрены условия отдыха и досуга сельской трудящейся молодежи в измерении повседневности села. Научная литература, которая включает проблему сельской молодежи лишь отчасти рассматривает особенности ее повседневной жизни, а также такой ее сегмент как досуг и отдых. Важность очерченной проблемы предопределяется, прежде всего, необходимостью иметь четкое представление о социально-экономических реалиях в украинском селе в течение 1990–2000-х годов. Выяснено, что досуг сельской молодежи зависел от социально-бытовых условий села, характера профессиональной деятельности. Формально сельская молодежь имела достаточно свободного времени для использования его в саморазвитии. Значительное внимание уделено проблеме приобщения молодежи к традиционным и новейшим культурным приобретениям.

Ключевые слова: молодежь села, досуга, благосостояние, село, культура, Украина, быт, физкультура.

USENKO N.

Kyiv

LEISURE AND REST IS IN MEASURING OF EVERYDAY LIFE OF RURAL WORKING YOUNG PEOPLE: CHANGES OF 1990–2000th

In the article on the basis of the statistical materials archived, analytical works of predecessors the circumstances of rest and leisure of rural working young people are considered in measuring of daily occurrence of village. Scientific literature which includes the problem of rural young people only partly examines the features of it everyday life, and also such its segment as leisure and rest. Importance of the outlined problem is predetermined, foremost, by a necessity to have a clear picture of socio-economic realities in the Ukrainian village during 1990–2000th. It is found out, that leisure of rural young people depended on the social and domestic terms of village, character of professional activity. Legalistically rural young people had enough spare time for the use of it in independent development of personality. Considerable attention is spared the problem of attaching of young people to traditional and newest cultural acquisitions.

Keywords: young people of village, leisure, welfare, village, culture, Ukraine, way of life, physical education.

Стаття надійшла до редколегії 01.03.2014